

MULLERES GALEGAS NA EMIGRACIÓN: DAS MARIÑAS A NOVA YORK

Carmen García-Rodeja Arribí

Instituto de Bacharelato “Xosé Neira Vilas”, Oleiros

Nancy Pérez Rey

Universidade de Santiago de Compostela

Introducción

Coa presente comunicación queremos ofrecer un avance sobre a emigración das mulleres galegas en Estados Unidos, concretamente na cidade de Nova York. Para a realización da mesma, foron consultadas dous tipos de fontes. Por un lado, e para indicar a situación de partida, os datos foron recollidos nos arquivos municipais Bergondo, Oleiros e Sada. Aínda que pertencen a diferentes períodos cronolóxicos, e as comparacións entre os mesmos hai que toma-las con coidado, os datos alí recollidos servirános para establecer un perfil da muller que emigra á área de Nova York¹. Por outro lado, utilizamos varias entrevistas para analizar o resto dos aspectos da emigración destas mulleres².

En primeiro termo, falaremos da situación dos estudos de xénero na emigración e a importancia destes no contexto galego; continuaremos coa exposición dalgunhas características da emigración feminina galega principalmente a América, a situación da emigración galega ós Estados Unidos e por último pasaremos ó estudio máis específico das mulleres das Mariñas emigradas a Nova York.

¹ Utilizáronse tres tipos de fontes nominativas: un Libro de Rexistro de Emigración e Inmigración 1917-1923 (Arquivo Municipal de Bergondo, AMB), dous libros de Emigración ou Follas de Identidade, 1929-1934/1934-1941 (Arquivo Municipal de Oleiros, AMO) e un Padrón de Habitantes, ano 1935 (Arquivo Municipal de Sada, AMS).

² A maior parte delas forman parte do Fondo HISTORGA (Historia Oral de Galicia) depositado no Arquivo Histórico Universitario da Universidade de Santiago de Compostela (AHUS) e no Consello da Cultura Galega. A entrevista A foi realizada por Nancy Pérez Rey a L.O.G. en Pino de Val (Mazaricos, A Coruña) o 3 de setembro de 2000. A entrevista B foi realizada por Carmen García-Rodeja a E. B. S, Sada, en maio de 2003.

Situación dos estudos de xénero na emigración

De forma tradicional a muller quedou relegada, ou simplemente foi elemento invisible, no estudio das migracións internacionais. Os estudos sobre a muller tomaron peso sobre todo dende a perspectiva da antropoloxía na década dos 70, e máis concretamente a partir da publicación do traballo de Mirjana Morokvasic no ano 1984. Este traballo confrontábase a modelos puramente económicos que marxinaban aspectos de tipo social no estudio das migracións e de xénero. O máis habitual nos estudos dese momento foi a definición da muller emigrante como un elemento pasivo da emigración, de exclusivo acompañamento do home, situándoos a eles nas esferas públicas e relegando a muller ó ámbito privado. Outras autoras como Kenneth Little e ou Henrietta L. Moore, ó falar das causas que determinan a emigración nos homes e mulleres, consideraron que os primeiros movéronse por razóns puramente económicas e as mulleres por cuestións sociais. (Gregorio Gil 1998: 21-25). Sen embargo, outros traballos, destacaron que baixo estas razóns de tipo social encubríanse xeralmente realidades económicas que provocaban a decisión de emigrar. Entre esas razóns poderían estar as dificultades delas para facer fronte soas ó sistema productivo no que estaban inmersas, ou aquelas que emigran para manter ou prolongar o seu papel aglutinador do grupo familiar. Tamén se sinalou o caso daquelas mulleres que esperan encontrar na emigración oportunidades de emprego para elas mesmas e así mellorar o seu status económico (Gregorio Gil 1998: 25).

No enfoque de tipo histórico estructural, encabezado por estudiosos como A. Portes ou E. Wallerstein, os protagonistas da emigración non son individuos senón grupos e a análise céntrase no estudio dos movementos migratorios que se producen de rexións periféricas a centros capitalistas. Dende esta perspectiva a emigración sitúase dentro do sistema capitalista global onde se producen intercambios desiguais entre economías centrais e periféricas. Neste contexto o estudio de xénero aparece subordinado á análise de clase.

Nos anos 80 podemos destacar un novo enfoque que estudia a posición das mulleres respecto á división internacional do traballo nos estudos sobre as migracións, que parte do debate do feminismo da década dos 70. Nos últimos anos traballouse a posición das mulleres emigrantes tanto nas sociedades receptoras —en canto á clase, xénero e etnia³—, como dende o punto de vista do funcionamento patriarcal das sociedades emisoras (García Castro 1982: 3-4).

Na década dos 90 non deixaron de aparecer traballos sobre este mesmo tema, sumándose como obxecto de estudio o tema das mulleres inmigrantes en España, moito más prolífico e novedoso en canto os enfoques metodolóxico que utilizan⁴. No que ó noso traballo se refire, queremos subliñar a síntese teórica realizada por Dolores Juliano, na que fai unha exposición bastante precisa das causas específicas da emigración das mulleres. En primeiro lugar subliña un tipo de movemento moi pouco considerado que é o desprazamento

³ Este é o caso dos traballos dirixidos por Westwood, Sallie & Bhachu, Parminder baixo o título *Enterprising Women. Ethnicity, Economy and Gender Relations*, London, Routledge.

⁴ Neste tema están a xurdir un importante número de investigacións. Recomendamos aquí os traballos realizados por Carmen Gregorio Gil, Dolores Julianou Carlota Solé entre outros. Para o caso galego son de destacar os traballos de Laura Oso ou Luzia.

das mulleres por razóns matrimoniais; en segundo lugar trata as migracións económicas a partir da asignación social de tarefas diferentes por sexo —dende ás amas de cría ata as criadas— ou porque a súa contratación supón vantaxes para as empresas en termos de reducción de salarios e menor conflictividade laboral⁵; e finalmente sinala un terceiro tipo constituído por mulleres cun status desvalorizado na sociedade de orixe: nais solteiras, fuxitivas, matrimonios indesexados ou vítimas de agresións sexuais (Juliano 1999: 31-34).

Nos traballos sobre a emigración galega a América, o papel da muller comezou a ser obxecto de estudio recentemente. Para a época moderna destacamos os estudos sobre a emigración feminina campo-cidade de Isidro Dubert, un tipo de emigración quizais clave para entender futuros procesos migratorios. Para o período contemporáneo contamos principalmente cos traballos de Pilar Cagiao Vila e Mª Xosé Rodríguez Galdo, así como outros traballos conxuntos que trataron a emigración da muller dende un punto de vista demográfico e algúns outros realizados a partir da historia oral (Dubert 2001; Cagiao Vila 1997; Rodríguez Galdo 2002; González Parente e Lombán Pazos 2000).

As características da emigración feminina peninsular

A emigración galega no século XVIII foi fundamentalmente masculina, temporal e intrapeninsular. No século seguinte deuse o paso á emigración transatlántica, que inicialmente seguiu sendo masculina e non foi ata finais de século cando as mulleres participan destas correntes migratorias. No período clásico da emigración masiva, o número de mulleres foi aumentando ata o punto de duplicarse entre o ano 1887 (16%) e 1930 (40%). Para algúns autores esta emigración tardía foi debida a condicionamentos específicos da organización do traballo agrícola, a composición familiar, os sistemas de herdanza ou a alfabetización (Vázquez González 1988: 85; Sánchez Alonso 1995: 158).

A emigración feminina foi parella á existencia da emigración familiar que non deixou de aumentar dende as primeiras décadas do século XX, xa que elas dependían, a efectos xurídicos, dalgún familiar que as reclamase. A porcentaxe da emigración das solteiras foi maior có das casadas, así como o carácter definitivo, xa que entre 1882 e 1890 retornan un 30% dos homes fronte a un 16% das mulleres (Rodríguez Galdo et al. 1998: 32). O parón migratorio dos anos trinta e as consecuencias da guerra civil tamén afectaron no caso da emigración feminina. Haberá que esperar ata o ano 1947 para ver como se retoman as correntes migratorias tradicionais xunto con outras novas a países americanos como Venezuela ou Europa, onde a muller numericamente acadou cifras case semellantes á dos homes (Cagiao Vila 1997: 91-98).

Tal e como apuntou Pilar Cagiao Vila, os traballos que xeralmente, e sobre todo na emigración a América, realizaban as galegas inmigrantes eran

⁵ Este é o caso das traballadoras en condicións precarias nas maquilas da fronteira de México cos Estados Unidos.

traballos irregulares e da economía somerxida do sector servicios: traballos domésticos, criadas, limpadoras, costureiras, etc. No caso arxentino adoitaban a facer traballos a estallo como pasa-lo ferro, lavar, coser ou facer cigarros, moitas veces sen saír das súas propias casas, coñecidas popularmente neste país como as “ramonas” (Cagiao Vila 2001: 107-136). As mulleres que emigraron a Cuba a comezos do século pasado maioritariamente traballaron no sector terciario ou servicios: como costureiras, sombreireiras, servicio doméstico e como “manejadoras” (Naranjo Orovio 1988: 198 e Vidal, 2001: 1). Tamén se debe sinalar a prostitución como un aspecto que sempre correu parello á emigración feminina, sobre todo en países como Arxentina e Cuba onde o desaxuste poboacional entre os dous性 provocou a creación de redes de captación de mulleres estranxeiras (Cagiao Vila 2001: 114-115). Esta e outras circunstancias propiciaron que a lexislación migratoria se endurecese no que respecta á emigración feminina:

1º Se exigirá el correspondiente certificado acreditativo del estado de soltería á toda mujer soltera mayor de catorce años (...) 2º No se autorizará el embarque de solteras menores de veinticinco años, si no van acompañadas de sus padres, parientes ó personas respetables (...) 3º Las viudas, cualquiera que sea su edad, deberán acreditar su estado de viudez (...) 4º Las mujeres casadas que vayan á reunirse con sus maridos, precisarán el consentimiento de éstos (...)⁶

Na segunda metade de século, e independentemente do destino que tomasen, as mulleres seguiron a desempeñar este tipo de traballos pero incorporáronse tamén a tarefas propias do sector secundario. No caso americano algunhas traballaron en fábricas, sobre todo do ramo téxtil ou alimentario, abandonando estas ocupacións ó casar ou no momento de ter fillos. Sen embargo, na emigración a Europa, en países como Alemaña ou Suíza, foi máis importante o número de mulleres que traballaron na industria (Cagiao Vila 1997:169).

Algúns apuntes sobre a emigración galega nos Estados Unidos e concretamente na área de Nova York

En termos xerais, a emigración española ós Estados Unidos tiña como orixe as zonas más setentrionais da península, sendo os galegos os maiortarios —asentados principalmente no leste do país— seguidos dos asturianos asentados na Florida, os vascos nos estados do oeste, e dos santanderinos e andaluces (Rueda 1993: 63 64). Aínda que a presencia dos galegos en Estados Unidos poda remontarse á época colonial⁷ (Parrilla 1987: 117-118), non é ata o século XIX cando encontramos referenciais realmente importantes deste grupo no país, sendo Nova York, e a súa área de influencia, onde

⁶ A lexislación alertaba tamén do perigo de que estas mulleres caesen nas redes de tratas de blancas polo que se debería exercer unha escrupulosa vixilancia sobre elas. En “Disposiciones aprobadas por la Sección tercera y el Pleno de este Consejo para el embarque y protección de la mujer”, en *Boletín del Consejo Superior de Emigración*, ano VI, nº 67-68, (1914): 518-520.

⁷ O dominio español da Luisiana occidental entre 1763 e 1800 levou á instalación dalgúns homes, sobre todo militares, como o caso do galego Manuel Gayoso de Lemos y Sarmiento —encargado de conter tanto ás tribus indias como ós colonos ingleses— ou dos ferroláns José Antonio de Hevia ou Vicente Fernández de Cota y Texeiro.

se asentaron a maior parte deles.

Dende finais do século XIX e comezos do XX, foi a instalación de mariñeiros, xeralmente tripulantes das compañías navais norteamericanas, os que sentaron a base da recepción da emigración galega:

Hay gran número de españoles empleados como marineros, fogoneros, paleros y engrasadores en los buques de la marina mercante americana, y dragas y buques del Gobierno americano; su mayoría son de las provincias de Galicia, Santander y Vizcaya, y puede asegurarse que éstos en este puerto pueden pasar de 4000...⁸

Moitos deles tiñan unha experiencia migratoria anterior, sendo Cuba un dos países nos que con máis probabilidade estiveran anteriormente, aínda que tamén podería tratarse dunha emigración que alternase os dous destinos. En 1912, o *Consejo Superior de Emigración* facía un balance da situación da emigración española nos Estados Unidos destacando a importante presencia de galegos —xunto con asturianos, almerienses e alacantinos— nos traballos do campo, estradas e minas:

...hay cientos de españoles que salen de este país anualmente para regresar al año siguiente, como sucede con la mayoría de los jornaleros del campo y carreteras de este Estado de Nueva York, que se pueden considerar como ave de paso, por estar aquí trabajando durante el verano, y en invierno marchan á Cuba para hacer allí los trabajos del campo ó de la zafra de azúcar, regresando a éste país por los meses de Abril o Mayo...⁹

Nese informe tamén se indicaba que a mayoría eran camareiros de hotel e restaurantes procedentes sobre todo de Asturias e Galicia.

Dende Galicia as principais áreas emisoras a este destino, nas tres primeiras décadas do século XX, foron principalmente varios puntos das rías galegas. Na provincia de Pontevedra, destacou o concello de Bueu, e dende a provincia da Coruña, de onde saíu o grosor desta emigración, os concellos meridionais de Ribeira ou Boiro, tamén Muros e Carnota, e os lindeiros á cidade da Coruña: Bergondo, Oleiros e Sada, que son estes o obxecto do noso estudio¹⁰. Tampouco hai que esquecer os ourensáns que procedían, sobre todo, dos municipios periféricos á capital de provincia, e dirixíronse principalmente a Newark (New Jersey) xa dende as primeiras décadas do século XX. (Menéndez 1997).

O marco cronolóxico das fontes consultadas, se agrupamos os datos dos tres concellos, abarca algo máis de vinte anos, entre 1917 e 1941. Nese tempo e para a zona en xeral, o principal destino foi Nova York cun 36% dos emigrantes, seguíndolle Bos Aires co 23% e A Habana co 17,1%, sendo o caso de Sada o máis resaltable pois no censo do ano 1935 o 84% dos ausentes estaba en Nova York. Nese período, o ano 1920 foi o de maior saídas de emigrantes

⁸ “Emigración española á los Estados Unidos” en *Boletín del Consejo Superior de Emigración (CSE)*, nº 36 (1912): 117-124.

⁹ “Emigración española á los Estados Unidos” en *Boletín del Consejo Superior de Emigración (CSE)*, nº 36 (1912): 117-124.

¹⁰ “Recluta de emigrantes de Galicia para norteamérica” en *Boletín del CSE*, nº 80 (1916): 62.

españois ós Estados Unidos, sendo maioría os galegos, a causa do restablecemento do tráfico marítimo despois da fin da I^a Guerra Mundial. Os datos do Concello de Bergondo confirman esa tendencia nacional xa que o 58% do total das saídas producíronse nese ano 1920¹¹.

Fonte: Elaboración propia a partir do *Libro de Emigración e Inmigración* do AMB, 1917-1923

En termos xerais estamos a falar dunha emigración fundamentalmente masculina, nova, solteira, alfabeta e que declara no momento da partida desempeñar tarefas de tipo agrícola.

O establecemento destes galegos en Nova York veuse potenciado polas redes migratorias iniciadas por algúns pioneiros, cunha experiencia máis consolidada nese destino. Este tipo de persoas determinou a chegada de moitos outros ós que se lles proporcionaba apoio máis alá do aloxamento ou do traballo.

La gente de Sada iba al hotel de mi padre (...) y ya embarcaba a gentes de todas partes de España pero los que tenían más demanda eran los gallegos (...) La compañía le pedía gente para un barco y el mandaba a la gente que tenía. (Fondo HISTORGA nº 1069)

Este tipo de axuda ó grupo de orixe foi moito máis evidente en épocas de crise, tal e como aconteceu durante a crise do ano 1929:

El hotel se llenó de gente porque los hombres no tenían trabajo (...) pero también cuando había temporales, que no había trabajo, los hombres tenían onde vivir: estaban en el 91, y estaba mi padre sosteniendo a los que estaban (...) de fiado todo, y después, cuando podían volver a trabajar iban desquitando sus deudas (...) Mi padre nunca echó a ningún hombre o si enfermaban tampoco, estaban en tierra y estaban allí e iban al hospital o lo que hiciese falta (...) (Fondo HISTORGA nº 1069)

Algunhas barriadas neoiorquinas caracterizáronse por acoller a un bo grupo de galegos, destacando nos primeiros momentos algunas rúas do sur de Manhattan, como Cherry ou Water Street (Rueda 1993: 85-87)¹², nas inmediacións da ponte de Brooklyn, onde tamén vivía a maior parte da colonia española. Nos distritos de Brooklyn —tamén nas proximidades da ponte—, así como no Bronx tamén se asentaron algúns grupos de galegos. Co tempo moitos deles trasladáronse a Astoria (Queens), barrio no que actualmente reside a maior parte dos galegos emigrados en Nova York¹³.

En canto a actividade societaria dos galegos en Nova York, existiron asociacións nacionais, rexionais, provinciais e locais, con obxectivos principalmente recreativos e instructivos. En 1903 creouse o *Club Coruña*

¹¹ A partir da metade da década dos 20 producíuse unha reducción importante no volume da emigración peninsular a América. Para o caso estadounidense as lei migratorias de 1921 (Quota Law) e 1924 (National Origin Law) impuxeron un sistema de cotas que so favorecía a entrada de nacionais de países do noroeste de Europa polo que o descenso na entrada de españois reducíuse bruscamente.

¹² Nesa zona tiñan tamén o seu local social varias agrupacións rexionais galegas como *Socorros Mutuos Muradianos* o *Unión Cultural Bueu, Beluso y sus contornos, Sada y sus contornos e Bergondo y sus contorno*.

¹³ Tampouco hai que esquecer a importante presencia galega nalgúns núcleos urbanos do Estado de New Jersey, moi próximos e situados na zona de influencia de Nova York: Newark, Jersey City, Elisabeth, Patterson, etc.

centro que funcionou como un anexo do *Centro Hispano-American*, sendo absorbidos ambos pola *Unión Hispano Benéfica* en 1930. Na década dos 20 foi importante a actividade do *Galicia Sporting Club*, sociedade eminentemente recreativa que en 1933 anéxase á *Casa de Galicia Welfare Association* (Rueda 1993: 235). Hai que destacar tamén as sociedades de carácter máis local, con actividades dirixidas a fomentar e mellorar iniciativas socio-educativas nos seus lugares de orixe: *Sociedad Sada y sus contornos*, fundada en 1913 ou a *Sociedad de Bergondo y sus contornos*, fundada ó redor de 1924 como imitación da anterior¹⁴. A partir do ano 1940, e xurdida en parte ós diferentes posicionamentos da colonia ante a Guerra Civil española, créase a *Casa de Galicia de Unidad Gallega* que centralizará toda a actividade societaria ata a actualidade.

A muller galega en Nova York

A emigración feminina nestes tres concellos representa case un 17 % do total dos emigrantes no período estudiado. Aínda que para o conxunto o destino principal foi Nova York, no caso das mulleres emigraron primeiro a Bos Aires (53,6%) e en segundo lugar a Nova York (28%), o que pode estar indicando que as mulleres desprazábanse a lugares onde había unha maior tradición migratoria, como Arxentina, onde ademais existía un contexto laboral propicio que actuaba como reclamo¹⁵ (Cagiao Vila 2001: 119). De tódolos xeitos, o número de mulleres das mariñas coruñesas que emigraron a Nova York non foi marxinal: así foi o caso do concello de Bergondo que entre 1917 e 1923 as mulleres representan o 11% da súa emigración. Destas, dirixíronse a Nova York un 35 %¹⁶.

Segundo a tendencia estatal, nos tres concellos, predomina a solteiría entre as emigrantes (42%), seguíndolle as casadas (25%) e as viúvas (7%)¹⁷. En canto as súas dedicacións laborais, as fontes non resultan reveladoras xa que as mulleres no momento de marchar aparecen rexistradas como “su casa” ou “sus labores” como principal actividade.

Atendendo agora ós datos obtidos a partir das entrevistas, sinalamos que o perfil das nosas informantes é o dunha muller que emigrou ós Estados Unidos na década dos 50, pertencente a unha xeración que naceu antes da Guerra Civil e viviu a súa xuventude na posguerra.

A maior parte destas mulleres inician o seu proxecto migratorio seguindo ó seu marido, xa que estes nun principio non ten previsto o retorno:

Mi marido no podía venir. Vino en el 56, pero en el 57 no le daban permiso. Me marché de turista y me casé en Nueva York, en julio siete de mil novecientos cincuenta y siete. (Fondo HISTORGA nº 1070)

Ante esta situación, a muller encóntrase na tesitura de decidir entre a

¹⁴ Tamén hai que nomea-la fundación da sociedade *Socorros Mutuos Muradianos* en Newark e Nova York en 1927. A sociedade tamén fins instructivos, pero ademais costeaba a repatriación dalgúns dos seus socios. En *Boletín de la Subdirección General de Emigración*, tomo II, 1928-1929, p. 838.

¹⁵ As posibilidades de traballar no servizo doméstico de Bos Aires foron claves para a súa incorporación o fenómeno masivo da emigración.

¹⁶ Porcentaxe superada escasamente polo destino bonaerense cun 38%. AMB.

¹⁷ O 25% dos rexistros non ofrece este dato.

familia do lugar de orixe ou o marido, así o expresou D.L.G., referíndose a súa nai, a que finalmente se decidiu por seguir ó marido:

...que ella o se iba para América o el se venía para España, que el no quería criar a los hijos separados de él...los padres de ella, pues, le rogaban que no se fuese pero como dijo ella su deber era estar con su marido. (Fondo HISTORGA nº 1069)

Aínda que algunhas da xeración anterior, as esposas daqueles primeiros emigrantes, non marchaban:

Es que no llevaban a la mujer en aquel entonces. Además mi madre tenía a la madre de ella, eran cosas de entonces. (Fondo HISTORGA nº 1071)

No caso das que emigraron solteiras moitas fixérono estimuladas polas redes, non só familiares, senón de veciñanza, que lles ofrecían unha seguridade á hora de emprender a viaxe.

Pero empezaron a irse de Sada y mi padre, como dice el otro, era el que embarcaba a todo el mundo de Sada y, además de eso fue cuando mi madre después empezaron también a llevar a mujeres que querían ir para a América y mi madre también las llevaba; estaban con ella trabajando y, después, casi todas se fueron casando y encarrilando sus vidas. (Fondo HISTORGA nº 1069)

Entre outras motivacións para emigrar estaba a negativa de reproducir as mesmas situacións que viviran as súas nais: soas en Galicia mentres o home estaba fóra:

Como mi madre todas las que yo recuerdo, la mayoría, nunca un cine, nunca. Mi madre nunca cortaba el pelo. Yo recuerdo, sí, en aquellos años, todas eh!, separadas, porque no eran ni casadas ni viúdas ni solteras. (Fondo HISTORGA nº 1071)

Esta separación determinou o feito de que algúns fillos non coñecían praticamente ó pai, que case sempre tardaba anos en volver:

Yo lo conocí de trece años, más que nada por lo que a mi madre le oía hablar, fue, el cariño que le cogía era por lo que una madre inculca. (Fondo HISTORGA nº 1071)

Ante todo esto consideran necesario, a través da súa emigración, manter aglutinado o grupo familiar:

Primero es la familia y después el país, la patria (...) mi vida era, está con mi marido y con mis hijos (...) (Fondo HISTORGA nº 1070)

No mundo laboral no que se inseriron as nosas entrevistadas, sobre todo nos primeiros momentos, desempeñaron traballos no servicio doméstico así

como de costura en talleres e fábricas de confección:

(...) as mulleres en factorías, outras polas casas traballando por horas, que tamén o pagan bastante ben (...) (Entrevista A)

Yo trabajaba en esa línea de bordado en pedrería de esos sombreros que hacen para las convenciones de los masones (...) (Fondo HISTORGA nº 1069)

Pero en moitos casos non foi posible a incorporación plena a este mundo laboral pola situación familiar, agravando este feito cando tiñan fillos.

Al principio trabajé, antes de traer a mi hijo el mayor, unos meses, en una factoría de costura, pero después ya vino el chiquillo y había que cuidarlo en la ciudad grande, y ya no trabajé (Fondo HISTORGA nº 1071)

Yo nunca trabajé en mi vida (...) él no quería, para él lo mejor era su familia. Tener sus hijos cuidados, su mujer en casa. (Fondo HISTORGA nº 1070)

Os españoles non daban os nenos a criar a naide (Entrevista B)

Estas circunstancias propiciaron na mayoría das veces o illamento destas mulleres, unido a que en moitos casos os seus maridos pasaban largas tempadas fóra da casa; é o que se dá en chamar *emigración dentro da emigración*, fenómeno non exclusivo das emigrantes galegas, senón doutras emigrantes nos Estados Unidos. Segundo Carl N. Degler nas últimas décadas do XIX e primeiras do XX boa parte dos inmigrantes dos EEUU non traballaban fora do fogar e de facelo abandonaban o traballo asalariado ó casar (Degler 1985).

(...) quedé sola, que mi marido andaba embarcado (...) a veces tres o cuatro meses no venía. Y cuando la Guerra de Vietnam tardaba en venir seis, siete meses, eso era lo que pasaba. (Fondo HISTORGA nº 1070)

Á súa vez este illamento viuse enfatizado pola barreira idiomática:

Si me sentí yo avergonzada era de no poder hablar el idioma, y claro, uno se cohíbe (...) (Fondo HISTORGA nº 1071)

Todo traerá como consecuencia a reclusión das mulleres no ámbito doméstico.

Mi madre vivió en un ambiente que estaba en su casa y cada uno en su casa, mamá nunca fue ni aquí ni allá persona de andar en casa de nadie, tenía su casa particular (Fondo HISTORGA nº 1069)

En canto as relacións co resto da comunidade galega, as mulleres neste ámbito participan en familia nas actividades que as diversas sociedades galegas de Nova York organizaban. Case sempre se trataba de festas ou reunións de carácter lúdico, espacios nos que se reproducían hábitos e costumes —gastronómicas, musicais, etc.— do lugar de orixe.

Claro, íbamos a las fiestas que nos llevaban ya de pequeñas a la Casa de Galicia, Sada y sus contornos (...) cuando yo era pequeña mi madre y mi padre organizaron varios veranos un picnic, una fiesta campestre (...) llevaron empanadas, tartas y todo lo imaginable, a estilo de España (Fondo HISTORGA nº 1069)

Para moitas este foi o único ámbito público das súas relacións sociais, provocando —na primeira e na segunda xeración destas emigrantes— relacións tipo endogámico:

Todos casaron con españolas, todos. Y la mayoría aún gallegas (...) Siempre me decía que sólo recordaba uno, un amigo así del grupo de ellos de la pandilla que casara con una que era inglesa (Fondo HISTORGA nº 1071)

Coa emigración, estas mulleres non se incorporaron á vida pública do lugar de destino, senón que as súas vidas seguiron rexidas por valores e costumes tradicionais, que se mantiveron, polo menos, durante unha xeración. A experiencia migratoria das nosas entrevistadas conseguiu manter unido e estable o núcleo familiar, obxectivo polo que emigraron. Realmente, a incorporación á sociedade receptora deuse case sempre no caso dos fillos, xa nas segundas xeracións.

Despois de ter traballado con estas testemuñas, queremos reflexionar sobre a importancia de afondar nalgúns aspectos da emigración feminina. Entre eles, a cuestión do traballo, invisible pero fundamental nos proxectos migratorios de moitas familias, e pouco considerado na maior parte dos estudos. Así, sería interesante insistir neste aspecto a pesar das dificultades que existen para identificalo, tanto no nivel estatístico como nos estudios sobre o traballo de mulleres emigrantes. Consideramos pois, que sería interesante aplicar novas perspectivas de análise para facer aflorar o mundo privado das mulleres.

Bibliografía citada

- CAGIAO VILA, Pilar. *Muller e emigración*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1997
- “Género y emigración: las mujeres inmigrantes gallegas en la Argentina”. *La Galicia Austral. La inmigración gallega en la Argentina*. Ed. de Xosé Manoel Núñez Seixas. Buenos Aires: Biblos, 2001. 107-136.
- DEGLER, Carl N. *Historia de los Estados Unidos. El Desarrollo de una nación 1860-1985*. Barcelona: Ariel, 1985.
- DUBERT, Isidro. *Del campo a la ciudad. Migraciones, familia y espacio urbano en la historia de Galicia, 1708-1924*. Santiago de Compostela: Nigra Imaxe S. L. / Consorcio de Santiago, 2001
- GARCÍA CASTRO, Mary. “Women in Migration”. *Migration Today*, 10 (1982): 3-4.

- GONZÁLEZ PARENTE, Mª Luz e LOMBÁN PAZOS, Marta. *Nais, xornaleiras e emigrantes*. Santiago de Compostela: Concello de Santiago/Universidade de Santiago de Compostela/ Consorcio, 2000.
- GREGORIO GIL, Carmen. *Migración femenina: su impacto en las relaciones de género*. Madrid: Narcea, 1998.
- JULIANO, Dolores. "Los nuevos modelos de investigación y la migración de las mujeres". *Ankulegi. Gizarte Antropología Aldizkaria*. (Septiembre 1999): 31-34.
- NARANJO OROVIO, Consuelo. *Del campo a la bodega: recuerdos de gallegos en Cuba (siglo XX)*. Sada: Ediciós do Castro, 1988.
- MENÉNDEZ, Luis. *Vida e viaxes na Galeguide*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 1997.
- PARRILLA, José Antonio *et al.* *Los gallegos y el nuevo mundo en la época virreinal*. Barcelona: Grupo NONO ART, 1987.
- RODRÍGUEZ GALDO, Mª Xosé. FREIRE ESPARÍS, Mª Pilar e PRADA CASTRO, Ánxel. "Mulleres e emigración na historia contemporánea de Galicia, 1880-1930". *Estudios Migratorios* 6 (1998):9-41.
- RODRÍGUEZ GALDO, Mª Xosé. "Cruzando el Atlántico, Solas o en familia? Migrantes españolas en las 'Listas de Pasajeros' argentinas (1882-1926)". *Historia Social* 42 (2002): 59-78.
- RUEDA, Germán. *La emigración contemporánea de españoles a Estados Unidos, 1820-1950. De "Dons" a "Misters"*. Madrid: Mapfre, 1993.
- SÁNCHEZ ALONSO, Blanca. *Causas de la emigración española, 1880-1930*. Madrid: Alianza Universidad, 1995.
- VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Alejandro. "La emigración gallega. Migrantes, transportes y remesas". *Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930*. Comp. de Nicolás Sánchez Albornoz. Madrid: Alianza, 1988. 80-104.
- VIDAL, José Antonio. "Las inmigrantes gallegas en Cuba, 1898-1968: de la exclusión al tutelaje". Comunicación presentada en *VIII Encuentro de Latinoamericanistas Españoles*, Madrid, 13, 14 e 15 de novembro de 2001. (12 páxinas) (soporte CD-ROM).

García-Rodeja Arribí, Carmen e Pérez Rey, Nancy "Mulleres galegas na emigración: das Mariñas a Nova York". *Actas do VII Congreso Internacional de Estudos Galegos. Mulleres en Galicia. Galicia e os outros pobos da Península. Barcelona 28 ó 31 de maio de 2003*. Ed. de Helena González e M. Xesús Lama. Sada: Ediciós do Castro / Asociación Internacional de Estudos Galegos (AIEG) / Filoloxía Galega (Universitat de Barcelona), 2007. ISBN: 978-84-8485-266-7. Depósito Legal: C-27912007.

